

Sloboda od straha i bezbednost zajednica

Bezbednost je u nauci dominantno shvatana sa stanovišta države kao referentnog predmeta tokom više vekova. Usled iskustava iz Drugog svetskog rata, u drugoj polovini XX veka država delimično gubi na značaju i počinje da se afirmiše koncept ljudske bezbednosti, koji kao referentni predmet ima pojedinca. Sloboda od straha i potrebitosti postaje osnova novog pristupa bezbednosti. U tom kontekstu, kulturni identitet zajednica dobija na značaju. Analiza pretnji po kulturne identitete zajednica zahteva i krivičnopravni pristup. Akcija usmerena ka sprečavanju pretnji po bezbednost zajednica po osnovu njihovog kulturnog identiteta ne može se zasnivati samo na slobodi od potreba, već zahteva da se uzme u razmatranje i ideološki aspekt ovih pretnji, sa ciljem da se umanjí njihov destruktivni potencijal.

Ključne riječi: strah, bezbednost, zajednica, kulturni identitet

Uvod

Definisati bezbednost je veoma složen teorijski izazov i naponi usmereni u tom pravcu, kako kaže Buzan, predstavljaju lov na fantoma.¹ Naime, kao i drugi sociološki pojmovi, poput države, društva, pravde, zajednice, i ovaj je veoma maglovit i podložan osporavanju. Tri veka je bezbednost tumačena pre svega sa stanovišta države kao referentnog predmeta, a tek nakon Drugog svetskog rata počinju se ozbiljnije razvijati alternativna stanovišta ovom pristupu, u kojima čovek, odnosno ljudsko biće postaje referentni predmet. U tom smislu se sloboda od straha u kontekstu bezbednosti prvi put, od strane svetskih lidera, pominje 1941. godine, a strah kao imanentno ljudsko osećanje dobija posebno na značaju, te samim tim i ljudsko biće, odnosno ljudska bezbednost kao referentni predmet. Kako bi se na ispravan način shvatio razvoj koncepta slobode od straha, a posebno kao bezbednost zajednica, neophodno je analizirati širi kontekst u kom se ovaj pristup razvio, a prethodno odgovoriti na pitanje zašto se koncept ljudske bezbednosti nije ranije razvio, odnosno šta je to što je omogućilo da sloboda od straha postane jedan od ključnih bezbedonosnih pojmova tek u drugoj polovini XX veka? Uvođenje koncepta ljudske bezbednosti istakao je značaj straha kao imanentno ljudskog osećanja, a

* Doktorand na Humanističkim studijama (Univerzitet Donja Gorica).

¹ Buzan B, *Peoples, States and Fear*, Wheatsheaf Books, 1983, Brighton, p. 11.

posebno je značajna bezbednost zajednica u tom kontekstu. Predmet bezbednosti, iako određen i krivičnopravnim normama, ipak kao bezbednost zajednica je kompleksniji za kodifikaciju u odnosu na druga zaštićena dobra, jer je zasnovan na identitetu. Definirati identitet je vrlo izazovno, imajući u vidu različite nivoe posmatranja (grupne i pojedinačne), kao i određene osobine poput heterogenosti i promenljivosti. Pretnje po bezbednost zajednica, shvaćene kao bezbednost kulturnih identiteta, predstavljale su jednu od glavnih pretnji po mir u svetu u XX veku, a to su i danas. U cilju sprečavanja mogućih konflikata na osnovu razlika u kulturnim identitetima, neophodna je stalna aktivnost u cilju približavanja i međusobnog razumevanja različitih identiteta.

Erozija značaja države kao referentnog predmeta bezbednosti

Države imaju svoje upravne funkcije koje opravdavaju njihovo postojanje, te u tom kontekstu Radomir Lukić navodi da je država najviši stepen razvoja društva, tzv. teritorijalizovano društvo kojim upravlja država.² Kelzen ističe da je država monopolista sile, koja za razliku od razbojničke bande, tu silu zasniva na zakonu i pravdi.³ Ova shvatanja države se u suštini zasnivaju na Rusoovoj koncepciji ustava kao ugovora među građanima kojima regulišu svoje međusobne odnose i pri tom formiraju državu zasnovanu na pravu, koja treba da obezbedi sprovođenje i održavanje tih odnosa svojom regulatornom funkcijom, odnosno da je osnova države saglasnost građana da se njima upravlja. Buzan opravdanje za postojanje država, odnosno njihove stabilnosti, vidi u izboru građana između dva zla, od kojeg biraju manje, tj. umesto haosa društvenih pretnji po bezbednost pojedinca i države, ljudi biraju državu od koje očekuju da obezbedi adekvatan nivo bezbednosti, odnosno odbranu od tih pretnji.⁴ U tom smislu država putem svojih funkcija (održavanjem reda, redistribucije dobara, zaštite granica, obezbeđivanja socijalne i zdravstvene zaštite, itd.) je veoma značajna u svesti većine ljudi.⁵

Vestfalski mir je doveo do toga da se uspostave države kao temelji evropskog poretka, odnosno da postanu referentni predmet bezbednosti, a ne carstva, dinastije ili veroispovesti kao što je do tada bio slučaj.⁶ Nakon Drugog svetskog rata može se primetiti razvoj ambivalentnog odnosa prema državi sa bezbednosnog aspekta. Ako je do tada država bila neprikosnoveni osnovni subjekt bezbednosti,

² Lukić R, *Osnovi sociologije*, Naučna knjiga, 1989, Beograd, str. 301.

³ Rigaux F, *Hans Kelsen on International Law*, European Journal of International Law, Oxford University Press, 1998, Oxford, p. 339.

⁴ Buzan B, op. cit, p. 20.

⁵ Cvrtila V, *Države i Međunarodna sigurnost*, Polit. Misao, Vol XXXIV, 1997, Zagreb, str. 32.

⁶ Kisindžer H, *Svetski poredak*, Klub Plus, 2014, Beograd, str. 34.

to shvatanje se menja nakon najvećeg sukoba u istoriji čovečanstva. Naime, principi Vestfalskoga mira (teritorija, suverenost i nemešanje) omogućili su da se u pojedinim državama razviju ideologije koje su postale glavna pretnja za bezbednost i mir u svetu, odnosno koje su dovele do svetskih ratova.

Formiranje Lige nacija nakon I svetskog rata bio je prvi od pokušaja da se uspostavi sistem kolektivne bezbednosti u XX veku, odnosno spreči izbijanje novog svetskog sukoba. Osnovnim dokumentom Lige nacija, Kovenantom, uspostavljen je savez država, u smislu njihovog zajedničkog delovanja u slučaju rata, a radi očuvanja mira. Između ostalog, ovim dokumentom proglašava se ograničenje nacionalnog naoružanja na najmanju tačku u saglasnosti sa nacionalnom bezbednošću, te nametanje međunarodnih obaveza putem zajedničke akcije⁷, definiše se način rešavanja sporova, kao i uslova pod kojima se može preduzeti zajednička akcija, pa i vojna, od strane članica Lige nacija protiv države koja ne poštuje Kovenant, na šta upućuje član 16. predmetnog dokumenta. Dakle, Liga nacija je bila, u izvesnom smislu, arbitražno telo za sporove između država, sa definisanim pravilima na osnovu kojih članice mogu preduzeti ekonomske, vojne i druge mere protiv određene države, ali nije ustrojena kao međunarodna organizacija čiji je cilj zaštita čoveka, sprečavanje ratova i ukupni društveni razvoj čovečanstva, a koja pritom može delovati i vojno.

Kada se uporede osnivački akti Lige nacija i Ujedinjenih nacija, uočava se bitna razlika, a to je pre svega jasna osuda rata u Povelji UN⁸, te posledično tome mogućnost primene sile od strane Ujedinjenih nacija kao organizacije prema određenoj državi u slučaju da nadležna tela, in primis Savet bezbednosti UN, utvrde da postoji pretnja po mir, povreda mira ili agresija. U tom smislu Povelja Ujedinjenih nacija definitivno afirmiše koncept kojim se ograničava suverenost država, tj. njenih članica, po osnovu dobrovoljnog prihvatanja članstva u ovoj organizaciji, a radi očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti, drugim rečima suverenitet menja svoje značenje iz suvereniteta kontrole u suverenitet kao odgovornost.⁹ Ograničeni suverenitet država potom je teorijski i praktično afirmisan u više pravaca¹⁰, a nakon završetka hladnog rata i okončanjem blokade Saveta bezbednosti dobija svoj izraz i u upotrebi sile u mirovnim operacijama, kako navodi Kaldor.¹¹ Od usvajanja Povelje UN, kako pre tako

⁷ The Covenant of the League of Nations, član 8. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

⁸ Povelja UN, internet izvor Tužilaštvo za ratne zločine, <http://www.tuzilastvorz.org.rs/sr/>

⁹ ICISS, *The Responsibility to Protect*, International Development Research Center, 2001, Ottawa, p. 13.

¹⁰ Brežnjevljeva doktrina o ograničenosti suverenosti socijalističkih država, takođe se može smatrati kao jedan od modela ograničavanja suverenosti država posle Drugog svetskog rata.

¹¹ Grizold A, Injac O, *Bezbednosna paradigma u globalizovanom svijetu*, CANU, 2010, Podgorica, str. 190.

i posle pada Berlinskog zida, pojedine su države bile izložene manje ili više efikasnim merama prinude od strane ove organizacije, kao npr. Južnoafrička republika, Libija, Srbija (odnosno SRJ). Drugim rečima, period nakon Drugog svetskog rata okarakterisan je slabljenjem suvereniteta država na svojoj teritoriji, kao i odustajanjem od neprikosновенosti principa nemešanja u nadležnosti pojedinih država od strane drugih država u izuzetnim slučajevima. Dakle, može se zaključiti da je međunarodnim pravom okrnjena neprikosновенost suvereniteta, te samim tim umanjen značaj države kao referentnog predmeta, ne samo u međunarodnim odnosima, već i sa stanovišta bezbednosti. U tom smislu, ne stoji zaključak nekih autora¹² da je koncept ljudske bezbednosti, kao alternativni pristup državnoj ili nacionalnoj bezbednosti, zasnovan pre svega na Izveštaju o ljudskom razvoju UNDP-a iz 1994. godine¹³, već je osnova novog pristupa bezbednosti u savezničkim naporima usmerenim ka pobedi u Drugom svetskom ratu, te osnivačkim dokumentima UN, a da je prvi dokument koji je sveobuhvatno analizirao ovaj koncept, pomenuti dokument UNDP-a. Poveljom UN, još 1945. godine, dolazi do deklarativne subordinacije državne vlasti, u smislu njenog monopola nad silom na određenoj teritoriji, naravno, u izuzetnim situacijama, sili međunarodne zajednice, što predstavlja ključno udaljavanje od Vestfalskih principa.¹⁴ Posledično tome, u nauci dolazi do udaljavanja od tradicionalnog koncepta bezbednosti kao zaštite suvereniteta i teritorijalnog integriteta protiv vojnih pretnji.¹⁵

U tom smislu, država kao referentni predmet u bezbednosti, pretrpela je svojevrstu, iako ograničenu, eroziju značaja, te se pojavio prostor za redefinisane koncepta bezbednosti, odnosno uvođenja koncepta ljudske bezbednosti, sa ljudskim bićem kao referentnim predmetom bezbednosti, opet zasnovanog na jednom od osnovnih ciljeva UN, a to je dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti. Strahovi i potrebe ljudi ulaze u fokus sa stanovišta bezbednosti, imajući u vidu da nije više dovoljno razumeti bezbednost isključivo kao bezbednost države od spoljnih pretnji i održavanje unutrašnjeg reda.

Savremene države, iako su prenele jedan deo svog suvereniteta ulaskom u Ujedinjene nacije, u smislu da su teorijski prihvatile nadležnost Saveta bezbednosti u utvrđivanju pretnji po mir, i u pogledu primene prinudnih mera, u svim drugim oblastima su zadržale svoju

¹² Collins A. ur, Kerr P, *Savremene sigurnosne studije*, Fakultet političkih znanosti, Centar za međunarodne i sigurnosne studije, 2010, Zagreb, str. 115.

¹³ Acharya, A, *Human Security*, International Journal, 2001, p. 444.

¹⁴ Drugo je pitanje zašto se teško dolazi do konsenzusa u okviru Saveta bezbednosti oko uvođenja prinudnih mera, kao npr. u slučaju JAR za vreme aparthejda ili Izraela, usled postojanja prava veta stalnih članica Saveta bezbednosti, ali isto tako ima primera gde je postignuta apsolutna saglasnost svih članica UN u primeni raznih oblika sile pa i vojne, kao npr. u slučaju Srbije (odnosno SRJ), odnosno Bosne i Hercegovine.

¹⁵ Acharya A, op. cit. p. 443.

apsolutnu suverenost. Štaviše, ako imamo u vidu proliferaciju prava¹⁶ u savremenom društvu, može se prihvatiti da je potvrđen zaključak da je savremena država nesumnjivo strahovito ojačala iz razloga što ima mnogo šire polje vršenja vlasti, usled složenosti društvenih odnosa i naročito jer je njena vlast daleko efikasnija, s obzirom na bezbrojna tehnička sredstva pomoću kojih se vrši.¹⁷

Proces globalizacije kao i novi oblici pretnji po bezbednost koji su transnacionalni, poput nelegalne trgovine narkoticima ili klimatskih promena, dodatno su usloveli delovanje država, te doprinele pomeranju fokusa na ljudsku bezbednost. Usled karaktera pretnji, države su nužno upućene da sarađuju jedne sa drugima u suočavanju sa ovim pretnjama po bezbednost. Međutim, ne bi se mogao izvući zaključak da su time države ograničile efektivno sopstveni suverenitet kao u slučaju dobrovoljnog prihvatanja određenih pravila članstvom u Ujedinjenim nacijama bez mogućnosti revidiranja ove odluke, što je potom i osnov za primenu sile od strane UN i suprotno volji pojedinih država nad kojima je ista primenjena. Dakle, globalizacija nije dovela do slabljenja država, u smislu svesnog odricanja od suvereniteta, već do njihovog prilagođavanja u suočavanju sa globalnim pretnjama, bez odricanja od monopola sile. Šta više, svedoci smo da dolazi do većeg stepena koordinacije i zajedničkih akcija između država u slučajevima poput, npr. borbe protiv organizovanog kriminala, a čije su funkcije vezane za očuvanje javnog reda i mira, kao i za borbu protiv opšteg kiminaliteta. Ipak, čak i veoma limitirano, retko primenjivano, ograničenje suvereniteta država Poveljom UN omogućilo je da se konceptu bezbednosti pristupi na drugačiji način, odnosno da se ljudska bezbednost afirmiše kao referentni predmet bezbednosti.

Dualizam koncepta ljudske bezbednosti

Koreni koncepta ljudske bezbednosti nalaze se u naporima saveznika usmerenim ka pobedi nad nemačkim nacizmom, italijanskim fašizmom i japanskim imperijalizmom. Prvi akt u kom se sloboda od straha pominje kao politički cilj je zajednička izjava predsednika SAD Ruzvelta i britanskog premijera Čerčila, poznata kao Atlantska povelja, usvojena 14. avgusta 1941. godine.¹⁸ Politička platforma izneta u Atlantskoj povelji poslužila je ne samo za stvaranje širokog saveza protiv članica Trojnog pakta, već i za kasnije osnivanje Ujedinjenih nacija kao mehanizma za sprečavanje budućih međunarodnih sukoba, posebno novog svetskog rata, a usled traumatičnih

¹⁶ Pravo je tesno vezano sa državom, pravo čini skup normi koje sankcioniše država svojim aparatom sile, ukoliko ljudi ne poštuju pravne norme, država na njih primenjuje sankcije i tako i nateruje na njihovo poštovanje, Lukic R, op. cit, str. 246.

¹⁷ Lukić R, op. cit, str. 366.

¹⁸ Atlantic Charter, internet izvor <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>

iskustava iz dva svetska rata. Ovaj dokument ima osam osnovnih principa, od kojih šesti glasi: „nakon konačnog uništenja nacističke tiranije, nadaju se da će videti uspostavljen mir koji će omogućiti svim nacijama sredstva obitavanja u bezbednosti u okviru njihovih granica, i koji će obezbediti svim ljudima u svim zemljama da mogu živeti svoje živote u slobodi od straha i oskudice/potrebitosti.“ Povelja UN već u uvodnom delu naglašava četiri suštinska cilja: sprečavanje rata, afirmaciju ljudskih prava, očuvanje pravde i poštovanje međunarodnih obaveza, i poboljšanje životnih uslova.¹⁹ U izveštaju vezanom za rad na osnivačkim dokumentima UN, tadašnji državni sekretar SAD, Edvard Stetinius je rekao: „Bitka za mir mora biti vođena na dva fronta. Prvi je front bezbednosti gde pobeda znači sloboda od straha (freedom from fear).²⁰ Drugi je ekonomski i društveni front gde pobeda znači slobodu od oskudice/potrebitosti (freedom from want).“²¹ Ova misao je postala temelj već pomenutog izveštaja UNDP, razvojne agencije Ujedinjenih nacija, o ljudskom razvoju iz 1994. godine.²² U predmetnom izveštaju je prvi put sveobuhvatno koncipiran pojam ljudske bezbednosti na tragu potrebe za redefinisanjem bezbednosti koji neće više biti zasnovan na naciji-državi kao osnovnom referentnom predmetu, već na ljudskom biću, gde je blagostanje ljudi najbolji pokazatelj bezbednosti.²³ Razrada ovako koncipirane bezbednosti dalje je išla u pravcu sedmostrukog pristupa u odnosu na vrstu bezbednosti: ekonomska, prehrambena, zdravstvena, ekološka, lična (bezbednost od fizičkog nasilja i pretnji), politička (zaštita ljudskih prava i sloboda) i bezbednost zajednice (bezbednost kulturnog identiteta).²⁴ Prve četiri vrste mogle bi biti svrstane u slobodu od potrebitosti, gde je bezbednost stanje u kom su osnovne potrebe ljudi zadovoljene²⁵, a preostale tri u slobodu od straha.

U ovako koncipiranom sistemu ljudske bezbednosti jasno je zašto je relativizovana uloga države kao referentne vrednosti, jer je, između ostalog, *raison d'être* međunarodne preventivne akcije dezintegracija nekog društva i kolaps država kao pretnje miru. Radi uspostavljanja sistema ranog uzbunjivanja i definisanja uslova pod kojima dolazi do međunarodne preventivne akcije, in primis pod okriljem UN-a, predmetni Izveštaj UNDP-a utvrđuje operativne objektivne indikatore, koji ukazuju na postojanje pretnji po mir, kao što su: dnevno unošenje kalorija, stopa nezaposlenosti, vojni budžet u odnosu na potrošnju na zdravstvo i obrazovanje, nejednakost, etnički i verski

¹⁹ Povelja UN, Tužilaštvo za organizovani kriminal Republike Srbije, internet izvor www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/.../povelja_un_lat.pdf

²⁰ Buzan definiše pojam bezbednosti i kao slobodu od pretnje, op. cit. p. 11.

²¹ Shotwell, J. T, *San Francisco just started it*, The Rotarian, 1945, San Francisco, p. 8.

²² UNDP — Human Development Report, UN, New York, 1994, p. 3.

²³ Grizold A, Injac O, op. cit. str. 195.

²⁴ Acharya A, op. cit. p. 445.

²⁵ Booth K, *Theory of World Security*, Cambridge University Press, 2007, Cambridge, p. 322.

konflikti (koliko ljudi učestvuje u istim i broj žrtava), broj slučajeva kršenja ljudskih prava itd.²⁶ Međutim, ovakav pristup je bihejvistički, sa izraženim kvantitativnim naučničkim, slobodnim od vrednosti, pristupom, a takav pristup po definiciji nije prikladan univerzumu suštinski spornih koncepata.²⁷

Navedene oblike ljudske bezbednosti, vis-a-vis indikatora, mogli bi podeliti u dve osnovne grupe, kvantitativno merljive i nemerljive. Merljivi bi bili oni koji mogu biti objektivizirani na osnovu utvrđivanja određenih činjenica, kao npr. u slučaju prehrambene bezbednosti (količina dnevno unetih kalorija) ili stope nezaposlenosti kao jednog od indikatora ekonomske bezbednosti. Dakle, indikatori su primenljiviji u onom delu gde se govori o slobodi od potrebitosti, odnosno zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba (hrana, voda, vazduh, zdravlje) koje su pre svega vezane za čoveka kao fiziološko biće. Međutim, kod merenja druge komponente, a to je sloboda od straha, nastaje problem jer se radi o osećanju, koje je kao takvo veoma teško merljivo. Posebno ako se sloboda od straha, odnosno odsustvo straha, može tumačiti kao osećanje spokojstva.²⁸ O ovoj kompleksnosti bezbednosti pojedinca govori i Buzan kada iznosi da ova ne može lako da se definiše, te istu opisuje kao „zaštitu od opasnosti“, „osećanje bezbednosti“ ili „slobodu od sumnje“.²⁹

Strah se može definisati kao snažno i vrlo neprijatno osećanje ugroženosti fizičkog ili psihičkog integriteta osobe nastalo usled opažanja ili anticipiranja neke stvarne ili zamišljene opasnosti.³⁰ Vrsta straha koja je posebno značajna sa stanovišta ljudske bezbednosti jeste traumatski strah, gde ljudi suočeni sa istom pretnjom očekuju da se trauma ponovi³¹, što dobija na važnosti proporcionalno broju ljudi koji je prošao kroz istu traumu, kao što su rat ili zemljotres.

Iako se i drugi aspekti ljudske bezbednosti (prehrambena, ekološka, zdravstvena i ekonomska) mogu u krajnjoj liniji svesti na strah, ipak bi se moglo reći da se radi o indirektnim strahovima, što u potpunosti opravdava dualizam u osnovnoj Stetinusovoj misli o slobodi od straha kao pitanja bezbednosti i slobode od potrebitosti, doživljene kao sveukupni društveni razvoj. Ljudska bezbednost kao koncept suočava se sa brojnim kritikama, u smislu da je preširoko definisana ili fokusirana previše na pitanje razvoja.³² Takođe, na ovaj argument nadovezuje se i tvrdnja da je osnovna funkcija bezbednosti usmerenost

²⁶ UNDP, op. cit, p. 38.

²⁷ Buzan B, op. cit, p. 8.

²⁸ Savić A, Mašulović I, *Sistemi nacionalne bezbednosti*, Fakultet za poslovni menadžment, 2015, Bar, str. 23.

²⁹ Buzan B, op. cit, p. 19.

³⁰ Trebješanin Ž, *Leksikon Psihoanalize*, Zavod za udžbenike, 2012, Beograd, str. 356.

³¹ Milivojević Z, *Emocije*, Psihopolis, 2007, Novi Sad, str. 501.

³² Acharya, op. cit, p. 445.

ka očuvanju postojanja čoveka³³, a ne na uspostavljanju, razvoju i osmišljavanju istog. Ipak, glavna zasluga razrade koncepta ljudske bezbednosti u pomenutom dokumentu UNDP-a, jeste osporavanje koncepta bezbednosti kao koncepta isključivo zasnovanog na državi kao referentnom predmetu. Ljudsko biće je afirmisano kao referentni predmet bezbednosti, odnosno ovim dokumentom razrađena je ideja da država nije suverena u slučajevima kršenja osnovnih prava ljudi, a pre svega prava na mir, kao vrhovnog cilja kojem treba težiti delovanjem na dva fronta, kako kaže Stetinius, odnosno ovaj dokument je obuhvatio i razradio obe slobode koje se smatraju ključnim u cilju očuvanja mira i sprečavanja rata.

Strah kao posledica pretnje po bezbednost zajednica

Sloboda od straha u odnosu na ugroženu vrednost, razlikuje se prema pretnjama po: lični integritet, ljudska prava (političko nasilje) i bezbednost zajednice. Osnovna prava i slobode čoveka koje imaju za cilj zaštitu ličnog integriteta i ljudskih prava doživele su svoju punu afirmaciju nakon Drugog svetskog rata na globalnom planu i u normativnom smislu definisane su u Povelji UN, a potom dodatno razrađene u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima Generalne skupštine UN iz 1948. godine i drugim aktima.³⁴ Većina prava i sloboda koja su proklamovana ovom Deklaracijom nesporna su sa stanovišta većine savremenih država, bez obzira na njihove političke sisteme. Međutim, sloboda od straha shvaćena kao bezbednost zajednica je složenija pojava u odnosu na druga dva oblika slobode od straha, jer se ne zna na koju zajednicu se misli, a i sam termin je nejasan.³⁵ Pretpostavlja se da jednu zajednicu ljudi čini grupa ljudi čiji je identitet različit od identiteta druge zajednice. Kastels pod identitetom podrazumeva proces stvaranja smisla na temelju kulturnog atributa ili srodnog niza kulturnih atributa kojima je dana prednost u odnosu prema drugim izvorima smisla.³⁶ U sužavanju predmeta proučavanja sa stanovišta bezbednosti Akaria bezbednost zajednice identifikuje sa bezbednošću kulturnog identiteta.³⁷ Dakle, pretpostavka je da se radi o bezbednosti zajednice ljudi (društvenoj zajednici) koja se razlikuje od druge društvene zajednice po nekom za nju bitnom kulturološkom elementu samoodređenja, poput nacije, rase, vere, seksualne orijentacije itd. Drugim rečima, sloboda od straha u odnosu na zajednicu jeste osećanje spokoja da pojedincu ne pretil opasnost koja je prouzrokovana na osnovu njegove ili njene

³³ Tatalović S, Grizold A, *Cvrtila V, Suvremene sigurnosne politike*, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008, Zagreb, str. 7.

³⁴ UN, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, internet izvor: www.ombudsman.co.me.

³⁵ Booth K, op. cit, p. 135.

³⁶ Castells M, *Moć identiteta*, Golden marketing, 2002, Zagreb, str. 16.

³⁷ Acharya A, op. cit, p. 445.

pripadnosti zajednici sa određenim kulturnim identitetom. Pretnja po zajednicu može ići od diskriminacije pa do osporavanje prava na postojanja određene društvene zajednice, odnosno pripadnika iste, na osnovu bitne kulturološke karakteristike koja ovu razlikuje u odnosu na druge — genocid. Bezbednost zajednice bi mogla da se definiše i kao bezbednost kulturoloških različitosti, što se onda opet može svesti na lični plan, odnosno na pojedinačna ljudska prava i slobode.

Zaštita kulturnog identiteta je, ako prihvatimo definiciju Akaria, najizazovniji aspekt sa stanovišta bezbednosti, jer nije jednostavno definisati šta je kultura, a pritom je kulturni identitet fluidan, odnosno podložan promenama.³⁸ Kultura je ona složena celina koja obuhvata saznanje, verovanje, umetnost, moral, pravo, običaj i druge pogodnosti i načine koje je čovek stekao kao član društva, prema E. B. Tjloru, odnosno Birštet određuje kulturu kao „složenu celinu koja se sastoji iz svega što mislimo, činimo i imamo kao članovi društva“.³⁹ Iz ovih definicija jasno je da kultura ima određene zajedničke karakteristike na nivou društva, ali i odnos pojedinca prema kulturi je takođe specifičan, te bi se moglo govoriti da svaki pojedinac na sebi svojstven način usvaja kulturu i onda ista postaje lična kultura. Čovek može biti pripadnik različitih zajednica⁴⁰, npr. da po nacionalnoj pripadnosti bude Italijan, po veroispovesti budista, a prema seksualnoj orijentaciji deo LGBT zajednice. Ova heterogenost kulturoloških elemenata koji pojedinca svrstavaju u određene kulturne zajednice je još jedna osobenost kulturnog identiteta.

U razumevanju ove slobode od straha, shvaćene kao bezbednost zajednica, može nam pomoći odnos između ugroženih vrednosti i krivičnopравnih normi kojima je svrha zaštita istih, a imajući u vidu funkcionalnu vezu između bezbednosti i krivičnog prava.⁴¹ Iako u slučaju kulturnog identiteta nije moguće definisati jedinstveni sveobuhvatni objekt krivičnopравne zaštite, usled njegove heterogenosti, fluidnosti i preklapanja, moguće je definisati pretnje po određene vrste identiteta u zavisnosti od procenjene društvene opasnosti.

U skladu sa međunarodnim pravnim aktima, nacionalna zakonodavstva su kodifikovala ove pretnje, pa su tako, npr. u krivičnim zakonima Republike Crne Gore⁴² i Republike Srbije⁴³, definisana krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, kao i krivična dela protiv ustavnog poretka i bezbednosti koja obuhvataju krivična dela od raspirivanja nacionalne, verske ili rasne mržnje i netrpeljivosti, do diskriminacije i genocida.

³⁸ Baylis J, Smith S, Owens P. (ur.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 2017, Oxford, p. 435.

³⁹ Lukić R, op. cit, str. 257.

⁴⁰ Booth K, op. cit, p. 138.

⁴¹ Savić A, Mašulović I, op. cit, str. 5.

⁴² Krivični zakonik Crne Gore, Službeni list RCG br. 70/2003, i drugi, 2018, Podgorica.

⁴³ Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS 94/2016 I drugi, 2016, Beograd.

Krivično delo rasne i druge diskriminacije — u stavu 3 člana 443. KZ Republike Crne Gore i stavovima 3 i 4 člana 387. KZ Republike Srbije⁴⁴, posebno je značajno u ideološkom smislu kada se razmatra sloboda od straha. Ovim odredbama se zabranjuje širenje ideje rasne superiornosti, koja se u skladu sa odredbama Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije UN⁴⁵ iz 1965. godine, mora tumačiti i kao ideja o superiornosti nacija, odnosno etniciteta. Dakle, definisanjem gore navedenih krivičnih dela pokušava se odgovoriti na određenu potrebu, odnosno da se postigne određeni politički cilj, a to je da se određene ideje spreče u njihovom širenju i da postanu deo kulturnog identiteta. U multietničkim državama ova krivična dela sadrže u sebi visok stepen društvene opasnosti, što je jasno ako se ima u vidu da je ideja rasne, odnosno nacionalne superiornosti bila temelj određenim ideologijama (nacizam i fašizam) koje su dovele do najgorih užasa rata u ljudskoj istoriji. Moć ideja i ambicija ideologija da formiraju identitete i postaju njihov sastavni deo, ne sme se potcenjivati i vidi se na primeru fašizma koji je imao za cilj da promeni karakter Italijana, čineći ih narodom kojega se drugi plaše, kako navodi Mak Smit.⁴⁶ Imajući u vidu da je superiornost nacije vezana i za manjak empatije kako ističe Gilbert⁴⁷, jasno je da se razumevanje pretnje po bezbednost zajednica, poput nacionalsocijalističkog režima, ne može svesti samo na kombinaciju faktora poput policijske sile i političke inercije stanovništva⁴⁸ ili objektivnih kriterijuma kao što je siromaštvo, već se mora uzeti u obzir i iracionalna strana i destruktivni potencijal ove vrste pretnje po ljudsku bezbednost. Takođe, ako su rast stanovništva, ekonomska nejednakost, migracije, degradacija životne sredine, nelegalna trgovina narkoticima, međunarodni terorizam⁴⁹, pretnje po ljudsku bezbednost na globalnom planu, onda je sigurno da su to i ideje o rasnoj, verskoj ili etničkoj superiornosti, odnosno ideje koje zagovaraju mržnju, imajući u vidu identitetsku heterogenost savremenih država, odnosno društava. U skladu sa tim i odgovor na ovu pretnju mora biti globalan isto kao i u slučaju npr. degradacije životne sredine.

⁴⁴ Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Ko širi ili na drugi način učini javno dostupnim tekstove, slike ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

⁴⁵ UN, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, internet izvor: www.unmikonline.org/regulations/.../BRacialdiscrimination.pdf

⁴⁶ Petacco A, *Storia del fascismo*, Armando Curcio, 1982, Rim p. 4.

⁴⁷ Gilbert G. M, *Nuremberg Diary*, internet izvor: <http://gadfly.igc.org/eds/ethics/evil.htm>

⁴⁸ Buzan B, op. cit. p. 24.

⁴⁹ Booth K, *Theory of World Security*, Cambridge University Press, 2007, Cambridge, p. 321.

Zaključna razmatranja

Erozija neprikosновенosti suvereniteta država nakon svetskih ratova u XX veku formiranjem Organizacije Ujedinjenih nacija, omogućila je da se i u nauci pristupi na nov način referentnom predmetu bezbednosti. Nakon definisanja novog svetskog poretka zasnovanog na Povelji Ujedinjenih nacija, sve više dobijaju na značaju osnovne potrebe ljudi i njihovi strahovi, drugim rečima, bezbednost se može tumačiti kao sloboda od straha i sloboda od potrebitosti, odnosno ljudska bezbednost. Izveštaj o ljudskom razvoju UNDP-a iz 1994. godine razradio je ove osnovne aspekte borbe za mir, odnosno sprečavanje ratova i ugrožavanja ličnog integriteta pojedinaca, u okviru kog su afirmisani pojedini oblici slobode od straha, u smislu lične bezbednosti, slobode od političkog nasilja i bezbednosti zajednica. Sloboda od straha, posebno u delu bezbednosti kulturnih zajednica, predstavlja poseban izazov, imajući u vidu kompleksnost pojave zasnovane na identitetu i pretnjama po istu. Pretnje po određeni identitet mogu proizaći i iz drugih identiteta, koji su formirani ili u su procesu formiranja. Kastels razlikuje sledeće oblike i izvore identiteta: legitimirajući, identitet otpora i projektni.⁵⁰ Shodno tome, identiteti mogu biti, ne i nužno, međusobno suprotstavljeni. U kontekstu nacionalnih, verskih ili rasnih identiteta, kao posebnih kulturnih identiteta, to bi značilo da različiti identiteti mogu, ne i nužno, biti suprotstavljeni, te postati pretnja jedan drugom pod osnovnim uslovom da je ideja superiornosti postala deo tog identiteta. Identitet jedne društvene grupe ne predstavlja nužno izvor straha za druge društvene grupe, osim ako ne osporava postojanje neke druge identitetske grupe, odnosno ako jedna grupa ne doživljava drugu identitetsku grupu kao pretnju po sopstveni identitet usled njene superiornosti. U tom smislu krivičnopravne norme, kako na međunarodnom planu tako i na nivou pojedinih država, zabranjuju radnje koje su usmerene ka ugrožavanju bezbednosti zajednica, odnosno uništenju pojedinih kulturnih zajednica. Ideje o superiornosti nacija ili ideje koje zagovaraju mržnju inkriminisane su sa ciljem da se spreči da određene ideje postanu deo kulturnog identiteta određene zajednice. Neprihvatljive su sa stanovišta međunarodnog prava, odnosno predstavljaju značajnu društvenu opasnost, ideje koje dehumanizuju određenu zajednicu, poput nacističkog kulturnog identiteta u odnosu na Jevreje kao nižu rasu ili Hutua prema Tutsima, koje su ovi nazivali bubašvabama.⁵¹ Društvena opasnost dela usmerenih protiv bezbednosti

⁵⁰ Castells M, op. cit. p. 18.

⁵¹ Naziv bubašvaba, „inyenzi“ je korišćen u Tutsi jeziku kao naziv za oružani pokret mladih Tutsija u egzilu tokom 50tih godina XX veka, a potom je od strane Hutu ekstremista preobraćen u pežorativan naziv za sve Tutsije, izvor: Kennedy N, *Dehumanisation: How Tutsis were reduced to cockroaches, snakes to be killed*, The New Times, 2014, Kigali, internet izvor: <https://www.newtimes.co.rw/section/read/73836>

zajednica mora se tumačiti ne samo u kontekstu straha, već posebno u kontekstu „traumatskog straha“. U kontekstu ponovljenih pretnji po bezbednost zajednica koje su već prošle kroz traumatu ta pretnja opet izaziva strah u tim zajednicama, jer njihovi pripadnici očekuju da se ponovi trauma. U tom smislu sprečavanje tzv. „govora mržnje“, tj. širenja ideja kojima se zagovara superiornost ili mržnja prema zajednicama u društvima koja su prošla kroz traumatska iskustva poput ratova izazvanih idejama superiornosti, odnosno mržnje, predstavlja jedan od osnovnih aspekata slobode od straha, odnosno izazova za bezbednost zajednica. Ideje, odnosno ideologije, koje imaju kao inherentni element osećanje superiornosti, poput nacizma, postaju posebno opasne u slučaju da postanu i zvanične ideologije pojedinih država, kao što je to bio slučaj Nemačke ili Italije pre Drugog svetskog rata. Identitet koji akceptira isključivost ili superiornost u odnosu na druge identitete jeste pretnja po ljudsku bezbednost, ali nije nužno i pretnja po državnu bezbednost. Radi se o slučaju kada takav identitet postane deo zvanične politike određene države, tako što će u određenoj državi političke grupe koje su zasnovane na politikama straha od identitetski različitih grupa ne samo doći u poziciju da svoje ideje sprovode državnim sredstvima, već će te ideje postati predmet zaštite od strane države. Ova opasnost ne samo da je postojala tokom XX veka, već je to sasvim realna opasnost i u današnjoj Evropi, te u tom kontekstu treba tumačiti stav Brojlila (John Breuilly) o značaju populističkog, pro-državnog etničkog nacionalizma.⁵² U situaciji državne legitimacije, ideje nacionalne superiornosti postaju opasnost ne samo po bezbednost građana određene države, već može ugoroziti i ljudsku bezbednost u drugim državama, odnosno i druge države sa stanovišta iste kao referentnog predmeta, te u tom smislu državni suverenitet mora biti podređen međunarodnom pravu. U suočavanju sa ovom vrstom straha u smislu bezbednosti zajednica, nije dovoljno da se kao izvori oružanih sukoba tretiraju samo siromaštvo, politička represija ili nejednaka distribucija resursa.⁵³ Neophodna je i međunarodna saradnja u oblasti kulture i obrazovanja, u cilju približavanja i upoznavanja različitih kulturnih identiteta, radi sprečavanja da samo postojanje različitih identiteta bude izvor straha. Mogući modeli takvog pristupa mogu biti zasnovani na ideji podeljenog identiteta — *shared identity*⁵⁴, ili kako predlaže B. Nusbaum, na primeru „ubuntu“-a,⁵⁵ da ljudi mogu biti ono što jesu, ali i saosećajni i empatični sa širim okruženjem od njihove identitetske zajednice kao pretpostavke osnovnom cilju, održavanju mira.

⁵² Baylis J, Smith S, Owens P. (ur.), op. cit, p. 446

⁵³ ICISS, op. cit, p. 22

⁵⁴ Booth K, op. cit, p. 136

⁵⁵ Booth K, op. cit, p. 138

Literatura

- Acharya A, *Human Security East vs. West*, International Journal, 2001.
- Baylis J, Smith S, Owens P. (ur.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 2017, Oxford
- Booth K, *Theory of World Security*, Cambridge University Press, 2007, Cambridge
- Buzan B, *Peoples, States and Fear*, Wheatsheaf Books, 1983, Brighton
- Castells M, *Moć identiteta*, Golden marketing, 2002, Zagreb
- Collins A. ur, Kerr P, *Suvremene sigurnosne studije*, Fakultet političkih znanosti, Centar za međunarodne i sigurnosne studije, 2010, Zagreb
- Cvrtila V, *Države i Međunarodna sigurnost*, Polit. Misao, Vol XXXIV, 1997, Zagreb
- Gilbert G. M, *Nuremberg Diary*, internet izvor: <http://gadfly.igc.org/eds/ethics/evil.htm>
- Grizold A, Injac O, *Bezbednosna paradigma u globalizovanom svijetu*, CANU, 2010, Podgorica
- ICISS, *The Responsibility to Protect*, International Development Research Center, 2001, Ottawa
- Kennedy N, *Dehumanisation: How Tutsis were reduced to cockroaches, snakes to be killed*, The New Times, 2014,
- Kisindžer H, *Svetski poredak*, Klub Plus, 2014, Beograd
- Krivični zakonik Crne Gore, Službeni list RCG br. 70/2003, i drugi, 2018, Podgorica
- Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS 94/2016 I drugi, 2016, Beograd
- Lukić R, *Osnovi sociologije*, Naučna knjiga, 1989, Beograd
- Milivojević Z, *Emocije*, Psihopolis, 2007, Novi Sad
- Petacco A, *Storia del fascismo*, Armando Curcio, 1982, Rim
- Rigaux F, *Hans Kelsen on International Law*, European Journal of International Law, Oxford University Press, 1998, Oxford
- Roosvelt F. D, Churchill W, Atlantic Charter, internet izvor: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>
- Savić A, Mašulović I, *Sistemi nacionalne bezbednosti*, Fakultet za poslovni menadžment, 2015, Bar
- Shorwell, J. T, *San Francisco just started it*, The Rotarian, 1945, San Francisco
- Tatalović S, Grizold A, Cvrtila V, *Suvremene sigurnosne politike*, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008, Zagreb
- The Covenant of the League of Nations, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp
- Trebešanin Ž, *Leksikon Psihoanalize*, Zavod za udžbenike, 2012, Beograd
- UN, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, internet izvor: www.unmikonline.org/regulations/.../BRacialdiscrimination.pdf
- UN, Povelja UN, internet izvor Tužilaštvo za ratne zločine, <http://www.tuzilastvorz.org.rs/sr/>
- UN, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- UNDP — Human Development Report, UN, New York, 1994.

FREEDOM FROM FEAR AND COMMUNITY SECURITY

Security has been predominantly perceived in science from the standpoint of the state as object of reference during many centuries. Because of the experience in the World War II, In the second half of the XX century the state loses partially its relevance and the concept of human security starts to be affirmed, which as object of reference has the individual. Freedom from fear and want becomes the basis of the new approach to security. In that context, the cultural identity of communities gains in relevance. The threat analysis to the cultural identity of communities requires also a criminal law approach. The action focused on the prevention of threats to the security of communities on the basis of their cultural identities cannot be based solely on the freedom from want, but also requires to take into consideration the ideological aspects of such threats, with the objective to reduce their destructive potential.

Key words: fear, security, community, cultural identity